

Jaroměřický hudební život za hraběte Johanna Adama z Questenbergu

Hrabě Johann Adam von Questenberg (1678–1752) byl vynikajícím hudebním znalcem, loutnistou, příležitostným skladatelem a především vášnivým propagátorem italské opery a oratoria. Své společenské a kulturní ambice realizoval především na Moravě; jeho ctizádostí bylo

Johann Adam von Questenberg

vytvořit z malého moravského městečka Jaroměřic významné středoevropské kulturní a společenské centrum, což se mu také podařilo. Hudebně dramatická díla tam nechal uvádět nejpozději od počátku dvacátých let 18. století prakticky až do své smrti. Dosud je z různých typů pramenů známa přibližně stovka titulů hudebně dramatických děl (oper a oratorií), jejichž partitury nebo alespoň libreta hrabě vlastnil či sháněl, a bylo identifikováno více než čtyřicet partitur z jeho majetku, které jsou uloženy především ve Vídni. Počet doposud doložených questenberských hudebně dramatických představení v Jaroměřicích v letech 1722–1752 podle posledních výzkumů dosáhl takřka ke dvěma stům.

Opera *L'amor non ha legge* vznikla v roce 1728, tedy v roce oslav Questenbergových padesátin. Originální italské libreto pro hraběte vytvořil benátský patricij Giovanni Domenico Bonlini, který později dokonce načas vstoupil do jeho služeb. Text zhudebnil na Questenbergovu objednávku císařský dvorní skladatel Antonio Caldara (1670–1736). Tento rodilý Benátčan působil nejprve v Itálii (kromě rodného města také v Mantově a především v Římě, kde vstoupil do služeb jednoho z nejvýznamnějších mecenášů umění, prince Francesca Marii Ruspoliho). V roce 1708 odjel do Španělska, aby si naklonil budoucího císaře Karla VI., a později – v roce 1716 – zakotvil u vídeňského dvora, kde se stal vicekapelníkem císařské dvorní kapely. Karel VI. si velmi oblíbil jeho skladby, především pak opery, oratoria a holdovací kompozice. Kromě toho Caldara vytvořil některá díla pro salcburského arcibiskupa Franze Antona Harracha.

K opeře *L'amor non ha legge* se dochovala kompletní autografní partitura, tisk italského libreta obsahující jména účinkujících umělců, a také tisk německého překladu, jehož autorem je vídeňský vysoce postavený úředník Martin Anton Prunauer. Překlady libret sloužily v této době k lepšímu porozumění textu, v tomto případě tomu ale bylo jinak. Na tisku německé jazykové verze je uvedeno, že přetlumočení bylo vytvořeno tak, aby bylo možno operu v němčině také zpívat, což bylo v té době v habsburské monarchii v rámci žánru *dramma per musica* ještě značně neobvyklé. Hrabě nechal vytisknout 400 německých libretních exemplářů, což bylo o stovku více, než pro jeho produkce bylo obvyklé. Počítal tedy nesporně s vyšším počtem repríz tohoto díla, než tomu bylo v jiných případech.

Pastorální opera *L'amor non ha legge* je velmi zajímavá z tematického hlediska. Hrabě Questenberg se v ní nechal vypodobnit jako šlechtic Ortensio, jenž prchá z velkého města od jeho zkaženého dvora – čímž je myšlena Vídeň – do venkovského ústraní, kde jej okouzluje svým prostým životem pastýři a kde se cítí nejlépe (tedy do Jaroměřic). V tomto, ale i v některých

dalších dílech napsaných pro hraběte tak byl výrazně zastoupen jeho moravský patriotismus.

Ústředním dějovým motivem této opery, která je označena jako *pastorale*, je nerovná láska šlechtice Ortensia k prosté pastýřce Dorindě. Milostný cit urozeného rytíře k pastýřce byl frekventovanou součástí pastorálních milostných písní v době trubadúrů; jednalo se o poezii, jejímž předmětem byla čistá, platonická láska.

Antonio Caldara

Avšak použití tohoto tématu pro vážné *dramma per musica* 1. poloviny 18. století, žánru reprezentujícímu dvorskou, resp. aristokratickou společnost – v *L'amor non ha legge* značně kritizovanou – bylo přijatelné jen stěží. Název opery pak koresponduje s hlavní ideou celého díla, kterou je v té době bezprecedentní poselství: láska se nemusí řídit společenskými konvencemi, neboť je sama zákonem daným přírodou a nebesy.

K dílu se dochovalo pět scénických návrhů. V libretu je uvedeno celkem šest scénických proměn (po dvou v každém aktu), jeden návrh tedy chybí. Všechny dekorace jsou exteriérové. Jejich autorem byl s největší pravděpodobností znojemský malíř František Antonín Findt.

— Jana Perutková

Antonio Caldara

L'amor non ha legge

Jaroměřice nad Rokytnou, 1728

Obsah opery

První část: Hrabě Ortensio za doprovodu svého sluhy – myslivce Bottandara – pozoruje v otevřené krajině s místním astrologem – starým Albondim – hvězdnou oblohu. Přemítají o tom, že ještě větší mystérium než vesmír je láska, kterou nelze uchopit vědecky, ani ovládnout kouzly. Albondi děkuje hvězdám, že Ortensia přivedly na venkovské sídlo, vzdálené ruchu a intrikám velkoměsta. Vychvaluje krásy a léčivé účinky panenské přírody, jejíž přednosti Ortensiovi prezentuje formou kouzelné laterny magiky. Albondi odejde poté, co jeho přednášku přeruší východ slunce. Po cestě přichází Albondiho dcera – pastýřka Dorinda, která nese čerstvě natrhané květy na nedaleký oltář boha lásky – Amora. Ortensio lichotí Dorindině kráse, ale důvěrný rozhovor překazí příchod Dorindina snoubence Tirsiho a pastýřky Milléne. Nepříjemné přistižení při flirtování se Ortensio snaží zlehčit a s omluvou společnost spolu s Bottandrem opouští. Žárlivý Tirsiho výstup záměrně podněcuje i Milléne, která je do Ortensia tajně zamilovaná. Hádku přeruší zástup veselých vesničanů, oslavujících zasnoubení Albondiho mladší dcery Serpilly a pastýře Nicoriho. Albondi jim žehná, ale s termínem svatby otálí, je třeba vyčkat znamení hvězd. Nicori slibuje, že bude trpělivý a poté, co Albondimu předal pastýřské dary, vrací se ke svému stádu. Rovněž Serpilla slibuje otci, že bude trpělivá, odříkání v ní lásku ještě více posílí. Vesničané se rozejdou až na Bottandra, který mezitím zapředl nevázaný hovor s děvečkou Agnetti. Tě je to vcelku příjemné, jen si vymezuje, na která místa jí zatím Bottandro nesmí sahat.

Dorinda dorazila k Amorovu oltáři s květinami. V domnění, že je sama, prosí Amora o svolení opětovat Ortensiovu náklonnost. Za oltářem ukrytá Milléne poručí změněným hlasem Dorindě, aby bezpodmínečně zůstala věrná snoubenci Tirsimu a Ortensiovi byla nepřístupná. Vyděšená Dorinda slibuje božstvu poslušnost. Přichází Ortensio a tak svůj slib ihned demonstruje, když ho osočí z chlíplosti a bez vysvětlení uteče. Ortensiova zmatku se snaží využít Milléne, když se mu nepokrytě nabízí za milenku. Ortensio taktně pochválí její krásu,

ale odchází s tím, že jeho neopětovaná láska k Dorindě je nezměnitelná. Zlostná Milléne se odhodlává k získání Ortensia použít jakýchkoliv prostředků. V rozrušení ji potkává Tirsi a snaží se ji utiшит. Milléne ho začíná využívat pro přípravu své intriky. Při důvěrném rozhovoru jsou vyrušeni Dorindou, která Tirsimu nejprve vrací žárlivý výstup, ale poté, co je Milléne opustí, smiřuje se s ním a slibuje, že se stane jeho ženou. Prosí pouze o trpělivost. Vybízí Tirsiho, aby šel připravit vše potřebné k lovecké slavnosti. Zůstává před Amorovým oltářem sama, až na její volání začne odpovídat lesní ozvěna, která jí dává novou naději. Rozhodujícím mezníkem má být zítřejší hon.

Přestávka

Druhá část: Při honu je osamocená Dorinda napadena divokým kancem, kterého v poslední chvíli Ortensio zabíjí. Na místo dorazí další lovci s Albondim, který děkuje Ortensiovi za záchranu dcery a ptá se ho, co za svůj čin žádá. Ortensio prosí o Dorindinu ruku, čemuž Albondi rád vyhoví. Svého ženicha by ale chtěly i ostatní dívky, které Albondi nabádá ke zdrženlivosti a trpělivosti. Nicori se snaží utěšit osamělou Milléne. Ta ho však hodlá využít ke svému nekalému plánu.

Bottandro dává Agnetti hlavu právě uloveného jelena, aby užila jeho mozek jako delikatesu způsobující dlouhověkost. Agnetti zkouší, jak Bottandrovi budou parohy po svatbě slušet.

Milléne začíná realizovat svou intriku. Snaží se namluvit Dorindě, že jí Ortensio dělal milostné návrhy, zároveň označí Tirsiho za svého zachránce v divočině a chová se k němu víc než přátelsky. Dorinda využívá situace a opovržlivě vrací Tirsimu zasnubní prsten. Zdrcený Tirsi je snadnou kořistí Milléniných úkladů. Dorindu prý ještě může získat, když se ji podaří veřejně před hrabětem Ortensiem zostudit. Tirsi má vyzvat Nicoriho, aby šel na tajné milostné setkání v Millénině domě, na které ale místo Serpilly pozve Milléne Dorindu v přesvědčení, že se tam má setkat s Ortensiem. K uzamčenému pokoji pak přivedou celou pohoršenou společnost. Rozhovor naštěstí vyslechnou z úkrytu Agnetti a Bottandro, kteří Ortensia včas varují. Serpilla i Nicori chápou úklady, kterým právě unikli, jako

znamení již se svatbou déle neotálet. Pro Dorindu je Tirsiho poklesek důvodem k definitivnímu zapuzení bývalého snoubence. Tirsiho prosby o odpuštění nepomáhají, zůstává sám. Život bez Dorindy se mu jeví zbytečný a chystá se ho předčasně ukončit. V poslední chvíli mu v tom zabrání Agnetti a Bottandro, kteří přistupují k partnerství lehkovázně, ale s humorem. Jsou důležitější věci než láska, třeba peníze. V závěru dává Albondi pokyn k přípravě čtyřnásobné svatby. Tím čtvrtým párem budou dva provinilci – Tirsi a Milléne. Albondi hledí ke hvězdám s klidem a důvěrou.

Struktura a obsazení opery

Caldarova opera (doslovný překlad: *Láska nemá zákon*) má podtitul *Pastýřská bajka v hudbě*. Odkazuje tak na antickou bukolickou poezii (Theokritos, Vergilius...), stejně jako na renesanční pastorály, které se odehrávaly v idylickém venkovském prostředí s obvyklým okruhem jmen pastýřů, nymf, fantaskních postav a božstev (Torquato Tasso, Giambattista Guarrini...). Rozpoznatelný je i vliv commedie dell'arte.

Z hlediska počtu árií je hlavní postavou pastýřka Dorinda (7 a duet). Jejím ústředním tématem je, jak se se ctí vyvázat ze slibu danému snoubenci a provdat se za bohatého a pohledného aristokrata. Tedy dilema s předvídatelným koncem. Mnohem zajímavější je postava zhrzeného snoubence Tirsiho, který je počtem árií na druhém místě (5) a coby postava se psychologicky vyvíjí. Jeho rozporuplné činy jsou dostatečně motivované vnějšími okolnostmi. Autoři Tirsiho obdařili afektivně kontrastními áriemi, které patří k nejzajímavějším v celé opeře (pastorále, touha, rozbouřené živly, lamento). Ostatní postavy zúčastněné v ději jsou opět psychologicky konstantní (4 árie - Ortensio, Albondi, Milléne). Postavy milenecké dvojice Serpilly a Nicoriho byly zamýšleny pro velmi mladé zpěváky a jsou i libretistou koncipovány dětsky naivně (každý 3 árie). Speciální skupina postav označených v libretu jako „komické“, mají společně 3 kratičké duety parlante (Agnetti, Bottandro). Nezvykle vysoký počet jednajících postav je daný zada-

vatelem. Questenberg si jistě přál, aby se na večerní produkci podíleli takřikajíc všichni schopní z jeho domu. Opera má standardně tři akty, trvá tři hodiny, celkový počet orchestrálních čísel je 40. Caldara dílo zkomponoval za pouhých 14 dnů. Pro novodobou premiéru byla opera zkrácena. Podstatně byly zestručněny rozsáhlé secco-recitativy a vypuštěno 10 árií. V rámci krácení bylo nově umístěno pět sborů, které původně tvořily nedějový komentující závěr každého ze tří aktů. Opera je dnes večer rozdělena přestávkou do dvou částí, každá má přibližně 50 minut.

Caldarovi je prozatím věnována mnohem menší pozornost, než jakou by si svým gigantickým dílem zasloužil. Jde o autora, který ústrojně spojuje intelektuálního kontrapunktika se skladatelem schopným vytvořit líbeznou a prostou písňovou formu – něco, co tolik oceňujeme např. na Mozartovi. S Mozartem má Caldara překvapivě společného mnohem víc. Ačkoliv je autorem období pozdního baroka, jeho světská tvorba již předznamenává odlehčené a zdrobnělé rokoko. Už samotný námět a postavy naší opery tolik asociují Mozartovy vrcholné operní opusy. Moudrý stařec Albondi Sarastro nebo Dona Alfonsa, Ortensio hraběte Almavivu, Dorinda Zuzanku, Milléne Donu Elvíru, Tirsi Dona Ottavia, Agnetti a Bottandro Papagenu a Papagena. Nicori a Serpilla Cherubína (dokonce i hlasovou polohou) a Barbarinu. Caldara byl schopen podle vkusu zadavatele flexibilně přizpůsobit svou hudební řeč. Proto překvapí partitury se složitým kontrapunktem vedle provzdušnělé dvou až tříhlasé sazby. Jedna árie v opeře je dokonce unisono. Tato zjednodušená sazba a důraz na melodii byl preferován i Questenbergem, a tak je opera *L'Amor non ha legge* sledem spíše drobnějších árií, jejichž předobrazem jsou dobové taneční druhy. Přestože je opera napsaná pro „venkovský“ ansámbl, obsahuje množství virtuózních árií di bravura, které krkolomností koloratur ani v nejmenším nezaostávají za partiturami pro profesionální provoz velkých operních domů.

— Tomáš Hanzlík